

УДК 631.115.11:330.34(477)

N. Koval, Ph.D. in economics, assistant professor of business economics and industrial relations State Agrarian and Engineering University in Podilya

TRENDS INDIVIDUAL PEASANT HOUSEHOLDS UKRAINE

Annotation. Private farm – a form of management farmers (individuals) that is based on private property, is by the family members (family) and provides for the production and processing of agricultural products in order not only to personal consumption, but also the realization of surplus.

In the present context private households are the primary means of survival and the main occupation of the rural population. Besides management on private land is the main way of self-own food most of the villagers. However, work on their farms are often not conducive to real possibilities to obtain sufficient income from farming for a normal life.

Present value and role of these facilities in solving the food problem, the formation of the welfare of the peasants with regard to changes in property relations and forms of farming in rural areas require research trends of private farms in Ukraine.

Results of the study of private farms revealed the characteristic features of their development: the timeliness and quality of agricultural operations, production for a huge range, agility, flexibility, mobility, self-sufficiency and low capital investment. In addition, the individual farms are not without negative traits: large physical strain on farmers; limited financial resources; instability of income; pidvladnist impact of market conditions; narrow range of customers and suppliers; locality of resource and sales markets.

The article deals with the general characteristics of rural households, gross output fields of crops and livestock. A division of farms into groups according to the size of the earth. It is shown the structure of major agricultural products in rural households in three years. Definitely cash costs in rural Ukraine consumed food that is produced in private households. Based on the results of the study indicated the appropriate conclusions for improving social and economic conditions in rural areas.

In modern conditions it is advisable to maintain this form of management, as it plays an important role and contributes to productive self-employment. Individual farms employ the rural population, provide a self earnings for young workers, creating the right conditions for the exercise of their economic activity. In this case, self-employment constrains redistribution in agriculture workers in other industries, absorbing surplus labor in the labor market, which deprives the state of the need to provide unemployed people jobs.

Keywords: rural population, private households, household products manufacturing.

Н.В. Коваль, кандидат економічних наук, доцент ПДАТУ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Викладені актуальні питання сучасного стану функціонування особистих господарств населення та вказана їх роль у підвищенні життєдіяльності і добробуту сільського населення України.

Ключові слова: сільське населення, особисті селянські господарства, домогосподарства, продукція, виробництво.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями В умовах кризового стану праці у великотоварному агровиробництві особисті селянські господарства стали засобом виживання й основною сферою постійної зайнятості селян. Окрім цього, господарювання на присадибних ділянках є головним способом самозабезпечення власними продуктами харчування більшої частини сільського населення. Однак праця у своєму господарстві часто не сприяє реальній можливості одержувати достатніх доходів від ведення господарства для забезпечення нормальної життєдіяльності.

У даний час згідно із Законом України «Про особисте селянське господарство» [2] значна частина сільського населення перемістилася до категорії зайнятих, що дещо знизило рівень безробіття, але замість запровадження конкретних механізмів сприяння у виході на відкритий ринок праці відбулося маніпулювання чисельністю зайнятих. Відповідно до загальних європейських норм забезпеченими можна вважати громадян, які витрачають на їжу не менше 20% свого місячного бюджету, хоча в Україні цей показник удвічі більший. Частка бідних в країні становить 27% від усього населення [1, с. 108].

Серед усіх господарюючих суб'єктів важливу роль відіграють сільські домогосподарства, які мають провідну роль у виробництві сільськогосподарської продукції і є однією зі специфічних форм зайнятості сільського населення.

Особисте селянське господарство відіграє досить велику економічну і соціальну роль в житті сільського населення. Проте необхідність займатися цим видом діяльності суттєво впливає на сільський спосіб життя. При цьому затрати часу на працю в таких господарствах безпосередньо впливають на трудове навантаження у мешканців села, оскільки скорочують їх вільний час.

Особисті селянські господарства (в подальшому ОСГ) виконують важливі функції по відношенню до суспільства і сільських територій. Перша функція полягає у виробництві сільськогосподарської продукції та поповненні продовольчого фонду країни. У минулому це було додаткове виробництво продукції, оскільки основними виробниками були господарства суспільного сектору. Зараз основна частина продовольчого фонду країни по окремих сільськогосподарських культурах створюється в основному в особистих селянських господарствах.

Друга функція ОСГ полягає в участі у формуванні сукупних доходів сільських громадян. Протягом останнього десятиріччя відбулося поступове перетворення цих господарств в основних постачальників засобів існування багатьох сімей. Третя функція цих господарств передбачає трудове виховання підростаючого покоління, сферу відпочинку на теренах зеленого туризму, а також інтенсифікацію колективного садівництва і городництва. Можна вважати, що через дещо занижений рівень цін на сільськогосподарську продукцію особисті селянські господарства виконують також функцію соціального захисту не тільки сільського, але й міського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретико-методологічні питання щодо функціонування та розвитку господарств сільського населення досліджували у своїх працях такі вітчизняні вчені як В.К. Збарський, Д.Ф. Крисанов, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Онищук, І.В. Прокопа, В.П. Рябоконт, І.Ф. Свиноус, Л.О. Шепотько, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та інші.

Матеріал та методика досліджень. Для проведення дослідження використовувалися монографії відомих вчених-економістів, матеріали статистичних збірників Держкомстату України та особистих спостережень.

Більш поглиблений аналіз існуючої проблеми здійснювався за допомогою абстрактно-логічного та статистико-аналітичного методів дослідження показників економічного, соціального й демографічного розвитку особистих селянських господарств України.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні тенденцій розвитку особистих селянських господарств України в ринкових умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами дослідження державної служби статистики 2012 року в Україні налічувалося 17 млн. домогосподарств, у користуванні й володінні яких знаходилося 38,5% сільськогосподарських угідь. Цього року сільські домогосподарства виробили 49,3% валової продукції, сільськогосподарські підприємства – 50,7%, з них фермерські господарства – 6,3%. Окрім цього тут було вироблено 45,0% продукції рослинництва і 58,2% – тваринництва [6, с. 45].

У користуванні сільських громадян знаходилося 11,78 млн. га землі, що у 2,7 раза більше проти 2000 року. Середній розмір домогосподарств становив 1,22 га, а середній загальний розмір земельних часток-паїв та орендованих ділянок – 3,15 га (табл. 1).

Таблиця 1

Загальні характеристики сільських домогосподарств, 2012 р.

Показники	Усі домогосподарства	У т.ч. домогосподарства з площею землі, га		
		0,5 і менше	0,51-1,00	1,00 і більше
Середній розмір площі землі домогосподарства, га	1,22	0,28	0,71	3,91
Питома вага земельних часток-паїв і орендованих ділянок у загальній площі землі домогосподарств, %	46,1	0,1	1,2	63,1
Середній загальний розмір земельних часток-паїв та орендованих ділянок, га	3,15	0,17	0,41	3,29
Співвідношення домогосподарств, які очолюють (%):				
чоловіки	50,1	48,0	48,6	56,5
жінки	49,9	52,0	51,4	43,5
Середній вік голів домогосподарств, років	58	57	60	59
чоловіків	55	54	57	57
жінок	61	60	63	62

Джерело: [5, с. 13].

Наводиться площа земельних ділянок, які використовує домогосподарство, включаючи орендовані (без зданих в оренду).

Основними ресурсами господарств сільського населення є земля і сільськогосподарські тварини. Оскільки особисті господарства характеризуються невеликими розмірами і незначним ресурсним потенціалом, то, як вважають вчені-економісти, їхні можливості до нарощування продуктивності є вкрай обмеженими.

За розміром землі сільські домогосподарства є різномірними, що дозволяє поділити їх на групи: перша – малі господарства з площею землі 0,5 га включно; друга – середні, де площа коливається від 0,51 до 1; третя – великі – з площею більше одного гектара. Розглянемо співвідношення господарств та середній розмір площі землі за їх групами (табл. 2).

Таблиця 2

Групування сільських домогосподарств за площею землі, 2012 р., %

Домогосподарства з площею землі, га	Співвідношення домогосподарств	
	за кількістю	за площею землі
0,50	50,2	11,6
з них: до 0,25	23,7	3,2
0,26-0,50	26,5	8,4
0,51-1,00	27,0	15,7
1,01 і більше	22,8	72,7
з них: 1,01-5,00	19,3	31,3
5,01-10,00	2,2	12,3
10,01 і більше	1,3	29,1

Джерело: [5, с. 13].

Так, у 44,7% господарств земельні ділянки знаходяться не в єдиному масиві, а на відстані 1,8 км. Тут же в домогосподарствах з площею землі більше 1 га (не в єдиному масиві) знаходяться 94,5% земельних ділянок із віддаленістю більше двох кілометрів. У цілому по Україні 15% земельної площі сільських домогосподарств використовується для вирощування продукції лише для власних потреб; 12,7% – для власних потреб і різного роду продаж та 71,3% здається в оренду.

2012 року у структурі виробництва основних сільськогосподарських культур, що вирощуються у господарствах населення, виробництво картоплі складало 96,7%, овочів – 85,7; плодів та ягід – 81,6; зернових й зернобобових культур – 21,9% (табл. 3).

Таблиця 3

Структура виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у сільських домогосподарствах за 2010-2012 рр., (у відсотках до загального обсягу)

Культури	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Зернові та зернобобові	24,2	22,1	21,9
Цукрові буряки (фабричні)	7,9	8,5	8,7
Соняшник	17,5	15,9	15,0
Картопля	97,4	96,9	96,7
Овочі	88,1	84,3	85,7
Плоди та ягоди	83,6	84,2	81,6
М'ясо (у забійній вазі)	44,9	43,3	42,5
Молоко	80,3	79,7	77,7
Яйця	39,9	37,2	37,3
Вовна	83,1	83,3	85,1
Мед	97,7	97,9	98,0

Джерело: [6, с. 89, 128].

Об'єм виробництва основних видів продукції тваринництва в господарствах сільського населення склав: меду 98,0%, вовни – 85,1; молока – 77,7; м'яса великої рогатої худоби у забійній вазі – 42,5; яєць – 37,3%, тоді як у сільськогосподарських підприємствах ці показники склали відповідно 2,0; 14,9; 22,3; 57,5 і 62,7% [6].

Досить тривалий час відомі вітчизняні і зарубіжні вчені вивчали проблему життєдіяльності громадян сільських домогосподарств. Зокрема, німецький вчений Енгель ще минулого століття виявив і описав важливу залежність, коли з ростом доходів сім'ї питома вага витрат на харчування знижується. При цьому частка витрат на одяг, житло й комунальні послуги майже не змінюється, а питома вага витрат на задоволення культурних та інших нематеріальних потреб зростає. Він стверджував, а нині це положення є загальноприйнятим у науці, що за часткою витрат сім'ї на харчування можна визначити

рівень добробуту різних груп населення однієї країни і порівнювати цей показник з рівнем добробуту громадян інших країн. Учені вважають, що особисті селянські господарства понад 70% сімейного бюджету витрачають на харчування і не варто їх порівнювати з іншими країнами. Варто подбати про забезпечення селян необхідною малогабаритною технікою та інвентарем і тоді результати зміняться на краще [3, с. 145-146].

Поряд з цим актуальним питанням одне із важливих місць займають загальні витрати на утримання сільських домогосподарств. Установлено, що найвагомішою статтею сукупних витрат домогосподарств залишаються витрати на харчування, купівлю непродовольчих товарів і послуг, які складають значну частину від усіх сукупних витрат. Сільські домогосподарства, як показали результати проведеного опитування, традиційно витрачали на харчування більшу частину (54%) витрат, ніж міські (51,8%). При цьому сільські жителі споживали більше: картоплі (в 1,6 раза), хліба і хлібних продуктів (в 1,5 раза), цукру (на 16,1%), овочів і баштанних (на 3,2%). Водночас виплати селян перевищують прожитковий мінімум, хоча це не повною мірою гарантує задоволення їхніх навіть першочергових потреб.

Наразі виникає потреба розглянути розмір грошових витрат на придбання продуктів харчування сільськими домогосподарствами (табл. 4).

Таблиця 4

**Грошові витрати сільського населення України на спожиті продукти харчування,
які вироблені в особистих селянських господарствах**

Продукти	Спожито у середньому за місяць із розрахунку на одну особу, кг	Частка спожитих продуктів харчування, вироблених в ОСГ, %	Ціна за 1 кг, грн.*	Вартість спожитих продуктів харчування, вироблених в ОСГ, грн.
Хліб і хлібопродукти	10,7	1,8	7,4	1,5
М'ясо і м'ясопродукти	3,6	35,8	50	65,0
Риба і рибодукти	1,6	1,5	24	2,5
Молоко, сир	15,0	49,8	9	67,5
Яйця, шт.	19	70,4	0,9	12,6
Олія та жири	х	х	х	х
з них – сало й інші тваринні харчові жири	0,7	27,9	30	6,0
– масло	0,3	3,4	55	5,5
– олія та інші рослинні жири	1,8	0,2	17	1,7
Фрукти та ягоди	3,5	22,9	12	9,6
Овочі	18,8	70,1	8	105,6
з них картопля	9,8	83,7	1,5	12,3
Цукор, мед, джем, шоколад і кондитерські вироби	3,4	5,6	8,5	1,7
Усього	х	х	х	291,5

Джерело: [4, с. 59].

* Середня ціна в роздрібній торгівлі станом на 1 квітня 2013 р.

Можна побачити, що найбільша частка спожитих продуктів припадає на картоплю (83,7%), яйця (70,4%), овочі (70,1%), молоко (49,8%) і м'ясо та м'ясопродукти (35,8%). Вартість спожитих продуктів харчування, які були вироблені в особистих селянських господарствах, складала 291,5 грн. на місяць на одну особу.

У цьому контексті слід відмітити, що відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики на період до 2015 року» комплексний розвиток сільських територій є стратегічним напрямком у розвитку державної аграрної політики в Україні. Він покликаний забезпечити формування системи державного регулювання демографічних процесів на селі, вирівнювання умов життєдіяльності міського і сільського населення; сприяння раціональній зайнятості, підвищенню рівня доходів сільських громадян, стимулювання закріплення на селі молоді і висококваліфікованих кадрів, розвиток підприємств освіти, культури, охорони здоров'я, побутового обслуговування та відродження об'єктів соціальної інфраструктури села.

Сьогодні розширюється кількість сіл, жителі яких не мають змоги задовольнити навіть мінімально необхідні потреби, одержати найбільш необхідні послуги за місцем проживання. У більшості випадків якість послуг постійно знижується і не відповідає загальноприйнятим стандартам. Усе це призводить до

різкого погіршення умов та якості життя сільського населення, що загострює відмінності між містом і селом, фактичної деградації жителів села й самої сільської місцевості.

Висновки. Таким чином, поліпшення соціального та економічного становища на селі вимагає насамперед здійснення комплексних ринкових перетворень в аграрній сфері країни та заходів щодо підготовки особистих селянських господарств в умовах повноцінного функціонування ринку:

- розробка дієвих механізмів стимулювання і підтримки розвитку ОСГ та відповідного їх інституційного забезпечення;
- впровадження механізмів регулювання цін на аграрних ринках, скорочення кількості посередницьких ланок між сільгоспвиробником і кінцевим споживачем його продукції;
- забезпечення розвитку малого бізнесу у сферах виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;
- сприяння розвитку сільських регіональних підприємницьких мереж, які більшою мірою орієнтовані на матеріально-технічне постачання сільгоспвиробництва, переробку, зберігання і збут сільгосппродукції.

До основних перспективних напрямів державної політики, спрямованої на забезпечення високого рівня життя сільського населення, активізації стійкого розвитку ОСГ, необхідно віднести:

- впровадження існуючих цільових програм державного стимулювання і фінансування розвитку сільських територій України;
- впровадження в сільськогосподарське виробництво нових індустріальних технологій, що вимагають використання кваліфікованої робочої сили в основних галузях виробництва;
- упровадження в сільській місцевості мережі освітніх програм, спрямованих на здобуття нових знань, професійне навчання і підвищення кваліфікації.

Список використаних джерел

1. Василенка Н.І. Матеріальний добробут сільського населення: трудові виміри та особливості регулювання / Н.І. Василенка // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 105-112.
2. Закон України «Про особисте селянське господарство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
3. Куліш М.Ю. Проблеми розвитку особистих селянських господарств / М.Ю. Куліш // Економіка АПК. – 2004. – С. 144-146.
4. Морозюк Н.В. Методологічні підходи до оцінки рівня та якості життя сільського населення / Н.В. Морозюк // Економіка АПК. – 2013. – № 8. – С. 57-61.
5. Рябоконт В.П. Розвиток сільських домогосподарств в умовах трансформації аграрного сектору економіки / В.П. Рябоконт // Економіка АПК. – 2013. – № 9. – С. 12-19.
6. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2012 рік». [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Анотація. *Изложены актуальные вопросы современного состояния функционирования личных хозяйств населения и указана их роль в повышении жизнедеятельности и благосостояния сельского населения Украины.*

Ключевые слова: *сельское население, личные крестьянские хозяйства, домохозяйства, продукция, производство.*